

Kasvi havainnoja

Tuntureiden tulokkaita

HENRY VÄRE

Alppikatkerö, *Gentiana acaulis*, Enontekiö, Kilpisjärvi, Malla 7.7.2020, Laji.fi / auramarian CC BY-NC 4.0

Alppikatkerö

Elina Nystedt löysi heinäkuussa 2017 alppikatkeron (*Gentiana acaulis*) Enontekiön (EnL) Kilpisjärveltä, Mallan luonnonpuistosta retkipolun (Kalotti-reitti) varrelta ja ilmoitti löy-

döstään Kilpisjärven biologiselle asemalle Rauni Partaselle. Kasvupaikka (7678:3245) on Norjan rajan tuntumassa noin 520 metrin korkeudella Kuohkimajärven pohjoispuoleisella tuoreella tunturisaran (*Ca-*

rex bigelowii) vallitsemalla kanakaalla. Alppikatkerö nähtiin samalla paikalla myös kesällä 2020 ([HR.3211/52254292](https://laji.fi/record/HR.3211/52254292), oheinen kuva) ja 2022 ([HR.3211/123948319](https://laji.fi/record/HR.3211/123948319)). Seuralaislajeista ovat sieltä otetuista valokuvista tunnistettavissa tunturisaran ohella ainakin lapinkastikka (*Calamagrostis lapponica*), jäkki (*Nardus stricta*), tunturipaju (*Salix glauca*), lapinorvokki (*Viola biflora*), juulukka (*Vaccinium uliginosum*) ja kultapiisku (*Solidago virgaurea*). Mallan kasvista ei ole herbaarionäytettä.

Alppikatkerö on noin 10 cm korkea, ja sen 2–8 cm pitkät vastapuikeat – pitkulaisen soikeat, ainavihannat lehdet ovat tyviruusukkeena. Kukkaperä on 3–6 cm pitkä, ja sen latvassa on yksi suuri, 5 cm pitkä, ruukumaisen kellomainen, syväsininen kukka. Sen sisustan leveät, oliivinvihreäkärkiset juovat ovat runsaasti mustapisteisiä. Alppikatkerö muodostaa hitaasti leviäviä kasvustoja. Lähilajeja on useita, kuten tirolinkatkerö eli ”lännealppikatkerö” (*G. alpina*; syn. *G. acaulis* subsp. *alpina*) ja vuorikatkerö (*G. clusii*).

Alppikatkerö on kotoisin Etelä- ja Keski-Euroopasta, missä sen luontaisalue ulottuu Espanjan Kantabriasta ja Pyreneiltä Alpeille ja edelleen itään Karpaateille ja Balkanille. Esiintymät ovat vuoristoissa, 800–3 000 metrin korkeudella. Se menestyy parhaiten happamassa ja tasaisen kosteassa maaperässä. Mallan kasvupaikka vastaa näitä vaatimuksia.

Alppikatkeröä ei ole aikaisemmin tavattu Suomesta luonnonvaraisena. On epäto-

Pyörötähkämunkki, *Phyteuma orbiculare*, Muonio, Olostunturi 15.7.2016, Pinkka / Jouko Rikkinen CC BY-NC 4.0

dennäköistä, että se olisi levinnyt luontaisesti lintujen mukana yli 2 000 kilometrin matkan Keski-Euroopasta Mallalle, saati vielä etelämpää. Se ei tiettävästi ole luonnonvaraisunut muualla Pohjoismaissa – Etelä-Saksassa kylläkin ([i-flora](#)). Sitä kasvaa Pohjois-Norjassa Tromssan kasvitieteellisessä puutarhassa ([deborahsgardeningtour.com](#)), missä on merkittävä kokoelma eri katkerolajeja. Etäisyyttä Mallalta Tromssaan on linnuntietä 85 km. Siemenet eivät ole sopeutuneet tuulilevin-

tään, mutta lintujen mukana leviäminen saattaisi olla mahdollisuuksien rajoissa. Ihmisen aiheuttama suora tahaton tai tahallinen levittäminen on yhtä lailla mahdollista ja ehkä todennäköisempääkin. Siihen sopii varsin hyvin myös kasvupaikka ”retkipolun varrella”. Siemeniä voisi kulkeutua vaatteiden pinnalla, kenkien pohjassa tai taskuissa, mikä kylläkin edellyttäisi kosolti ”onnekkaita” sattumuksia – ja huoltamatta jääneitä vaatteita tai jalkineita tahi tyhjentämät-

tömiä taskuja. Tahallisesti alppikatkeroa voisi tuoda myös Suomesta, sillä sen siemeniä on ostettavissa ja eräät taimistot myyvät itse kasvejakin.

Pyörötähkämunkki

Jouko Rikkinen löysi ja valokuvasi pyörötähkämunkin (*Phyteuma orbiculare*) Muonion (KiL) Olostunturilta 15.7.2016. Tunturi kohoaa 524 metrin korkeuteen merenpinnasta. Paikalla on viisi tuulivoimalaa, jotka rakennettiin vuosittuhannen vaihteessa. Tarkoi-

Pyörötähkämunkki, *Phyteuma orbiculare*, Muonio, Olostunturi 15.7.2016, Pinkka / Jouko Rikkinen CC BY-NC

tusta varten lakialueelle rakennettiin tie, jonka varrella pyörötähkämunkki kasvaa. Kasvupaikka on kuivaa puolukan (*Vaccinium vitis-idaea*) vallitsemaa joutomaata. Pyörötähkämunkin tuppaita on yksi. Se on 20–50 cm korkea, tiheä, ja kukkavarsia on yli 30. Lehdet ovat varrella harvassa. Mykerömäisen, 1.5–3.0 cm leveän kukinnon 15–30 kukkaa ovat syvänsinisiä.

Pyörötähkämunkilla on laaja levinneisyys Euroopassa Pyreneiltä Brittein saarille

ja Balkanille, 600–2 400 metrin korkeudella ruohostoissa, niityillä ja avoimissa männiköissä. Se suosii kalkkivaikutteista maaperää.

Olostunturille pyörötähkämunkki on ilmeisesti saapunut tahattomasti tuulivoimaloiden rakentamisen tai huoltamisen yhteydessä. Esiintymän nykytilaa ei ole tarkistettu. Laji on aikaisemmin tavattu Suomessa vain Raahesta, mistä J. Särkkä on merkinnyt sen muistiin Lapaluodosta, vanhalta painolastipaikalta 1983, 1986 ja 1993.

Floristic notes

Gentiana acaulis was found in July 2017 at Enontekiö (EnL/Le) in Kilpisjärvi, Malla strict nature reserve (WGS 84 69°04'N, 20°35'E, alt. 520 m) along a hiking trail near the Norwegian border in a mountain heath dominated by *Carex bigelowii*. In a photograph of the plant also *Calamagrostis lapponica*, *Nardus stricta* and *Salix glauca* can be recognised. The species was seen at the same location also in 2020 and 2022. *G. acaulis* is indigenous to southern and central Europe, from Cantabria and the Pyrenees in Spain to the Alps and further east to the Carpathians and the Balkans. It has not previously been found in Finland outside gardens. It is unlikely that the species would have spread naturally with birds more than 2,000 kilometres from Central Europe to Malla, let alone from further south. Direct unintentional or intentional human-caused spread is equally possible and probably more likely. *G. acaulis* could also be intentionally sown or planted, as its seeds are available for purchase and some Finnish nurseries also sell seedlings.

Phyteuma orbiculare was found in July 2016 at Muonio (KiL/Lkk), Mt. Olostunturi (WGS 84 67°55'N, 23°47'E, at 520 m.) There are five wind turbines on the site, the construction of which dates back to the late 1990s, and for this purpose a service road was built to the top of the mountain. The habitat is dry wasteland dominated by cowberry, *Vaccinium vitis-idaea*. *Phyteuma orbiculare* has a wide distribution in Europe, from the Pyrenees to the British Isles and the Balkans, at an altitude of 600 to 2,400 m. It prefers calcareous soils. *P. orbiculare* has apparently arrived in Olostunturi unintentionally in connection with the construction or maintenance of the wind turbines. The current state of the plant has not been checked. This species has previously been found in Finland only in Raahen, Lapaluoto (KP/Om), on an old ballast site in 1983, 1986 and 1993.

Luomuksen kirjat -20%

8.1.2023 saakka

LUOMUS / kirjat